

VİCDANİ ZEKÂ ÖLÇEĞİ GEÇERLİLİK VE
GÜVENİLİRLİK ÇALIŞMASI*

The Conscientious Intelligence Scale: The Study of Its
Validity and Reliability

Ümit AKTI**

Ceren GİDERLER***

Cengiz DURAN****

Sema BEHDİOĞLU*****

Dursun BOZ*****

Öz:

İnsan tarih boyunca dünyaya hâkim olmak konusunda yoğun çalışmalar yapmaktadır. Bu çalışmada, temelde insanı özünde vicdanını tanımlayıp, vicdani zekâsını ölçümleyecek geçerli ve güvenilir bir ölçek geliştirmektedir. Taslak ölçeğin geliştirilmesinde ilgili literatür uzman ekip çalışanlarınca incelenerek 84 ifadeden oluşan madde havuzu oluşturulmuştur. İlk olarak 446 kişiden oluşan örneklem üzerinden açıklayıcı faktör analizi yapılmıştır. Faktörlerde madde yükleri düşük olan 52 ifade çıkarılarak taslak ölçek 32 madde ile oluşturulmuştur. 32 maddeden oluşturulan taslak ölçek Kütahya ilinde yaşamakta olan değişik demografik özelliklere sahip 1546 kişiye 5’li likert tipinde anket olarak uygulanmıştır. Elde edilen bulgularla Vicdani Zekânın 7 faktörlü yapısının; “1. Etik Değerler”, “2. Ahlâki Duyarlılık”, “3. Yaratıcıya Karşı Sorumluluk”, “4. Merhamet”, “5. Bilinçli Farkındalık”, “6. Toplumsal Duyarlılık” ve “7. Bilgelik” olarak adlandırılması uygun görülmüştür. Açıklayıcı Faktör Analizi’nden

* Makale Gönderilme Tarihi: 20.11.2017 / Makale Kabul Tarihi: 04.12.2017 / Makale Yayın Dönemi: Aralık 2017

Doi: <https://doi.org/10.20486/imad.356480>

İntihal: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiştir. Ayrıca intihal tespiti için program kullanılmıştır.

** Yrd. Doç. Dr., Dumlupınar Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Din Sosyolojisi Bilim Dalı, Kütahya, Türkiye / e-posta: umit.akti@dpu.edu.tr / ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4301-1813>

*** Doç. Dr., Dumlupınar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü, Kütahya, Türkiye / e-posta: ceren.giderler@dpu.edu.tr / ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3984-6703>

**** Doç. Dr., Dumlupınar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü, Kütahya, Türkiye / e-posta: cengiz.duran@dpu.edu.tr / ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7910-0677>

***** Prof. Dr., Dumlupınar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Ekonometri Bölümü, Kütahya, Türkiye / e-posta: sema.behdioglu@dpu.edu.tr / ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4759-2088>

***** Doktora Öğrencisi, Dumlupınar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü, Kütahya, Türkiye / e-posta: dursunboz@hotmail.com / ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3206-8950>

sonra Doğrulatoryı Faktör Analizi Yapısal Eşitlik Modellemesi ile test edilen ölçeğin Cronbach's Alpha katsayısı 0,851 olarak tespit edilmiştir. Yapılan analizler sonucunda ölçeğe ait toplam varyansın 0,5814'ünü açıklarken saptanan yedi alt faktörün yük değerlerinin 0,45 ile 0,86 arasında değiştiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Vicdan, Zekâ, Vicdani Zekâ, Ölçek, Ölçek Geliştirme.

Abstract:

Throughout history, it has been an intensive work on judging the world, developing a valid and reliable scale that basically defines the conscience of man in essence and measures his conscientious Intelligence. In the development of the draft scale, the relevant literature was examined by a team of experts and an 84 item substance pool was created. Firstly, explanatory factor analysis was carried out through sample composed of 446 persons. 52 items with low substance loadings were extracted and the draft scale was formed with 32 items. Draft scale formed from 32 items A questionnaire of 5 types of likert type was applied to 1546 people with different demographic characteristics living in Kütahya. Conscientious intelligence with the findings of the 7-factor structure of the names; "1. Ethics Values", "2. Moral Sensitivity", "3. Responsibility to The Creator", "4. Compassion", "5. Conscious Awareness", "6. Civic Sensibility" and "7. Wisdom" were eligible to be named. Confirmatory Factor Analysis after Explicit Factor Analysis The Cronbach's Alpha coefficient of the scale tested by Structural Equation Modeling was 0,851. It was found that when the 0,5814 of the total variance of the scale was explained as the result of the analyzes made, the load values of the seven sub factors that were determined changed between 0,45 and 0,86.

Keywords: Conscience, Intelligence, Conscientious Intelligence, Sacale, Develop a Scale.

Giriş

Dilimize pelesenk olmuş "Vicdan azabı çekmek", "Vicdani sızlamak", "Vicdanının sesine kulak ver!", "Vicdan muhasebesi", "Senin hiç vicdanın yok mu?" gibi ifadeler sıklıkla kullanılmaktadır. Arapça "ve-ce-de" fiili duyusal, duygusal, içgüdüsel ve bilişsel psikolojik durumu anlatan bir fiil olup insanın iç dünyasında cereyan eden, nefsin içsel gücünü ve yetisini anlatmak için kullanılmaktadır. Türkçeye geçerken anlam daralmasına uğrayan kelime dilimizde; kişinin tutum ve davranışlarda ahlâkiliğe ait duygusal ve içgüdüsel durumları ile niyet ve davranışları hakkında yargıda bulunmayı, doğru yapma yükümlülüğünü ifade etmektedir.¹ Şemseddin Sâmî *Kâmûs-i Türki*'sinde "vicdan" kavramının "bulma, bir şeyi bir halde görme; kalp ile hissetme, duygu; vecd ve hal, istiğrak; insanın kalbinde olan iyilik etmekten zevk ve kötülük etmekten azap çeken ve iyiyi kötüden ayıran gizli bir his" anlamlarını kaydetmektedir²

---

¹ Abdurrahman Kasapoğlu, "Kur'an'a Göre Vicdanın Kaynağı ve İşlevleri" *Akademik Araştırma Dergisi*, S. 18, 2003, s. 131-132.

² Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-i Türki*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 2004, s. 1486.

el-Cevherî'ye göre; “ve-ce-de” fiilinin masterlarından biri olan vicdan kelimesi; kayıp olan bir şeyi bulmak, güç ve kudret sahibi olmak, öfke ve kızgınlık, elde etmek, sahip olmak, coşkunculuk, iç âlem, duyarlılık ve his gibi anlamlara gelmektedir.³ Akseki'ye (1996) göre vicdan; insanlara Allah tarafından bahşedilmiş hayır ve şerri ayırmakta kullandığımız, insanı doğru yola yönelten manevi bir kuvvet, ilâhî bir kabiliyettir. Edimlerimizle ya vicdanen zevk duyarız ya da nefret eder ve azap hissederiz.⁴ Vicdan; bilinç, hoşgörü, ve tüm sevgi duygularının kaynağı olup bireyin gelişmesi, iyiyi, doğruyu, güzeli ve gerçeği bulmada öncüsüdür. Bu öncü; insanın içinde tatlı tatlı duyumsadığı ilâhî fısıldayış ile gerektiğinde kendi kendini suçlar, kendi kendisiyle savaşıyor, sonra da kendisini şahit gösterip, ele verir.⁵ Genel anlamı ile vicdan, bireyin bilinçli eylemlerinin ahlâki yargılama yetisi ile ahlâki açıdan neyin doğru neyin yanlış olduğunun direkt olarak kavranmasını sağlayan ve her bireyde var olduğu düşünülen “ahlâki bilinç, iç bilinç” düzeyidir.⁶ Vicdan; kainatın uyumuna denk gelecek şekilde ruh ile bağlantılı, ilâhî doğruyu savunmakla ilgili, insanın nefesine (benliğine) gerekli olan hissi uyandırmayı görev edinmiş, gelişebilen veya körleşebilen bir yapıdır. Vicdan; insanın kalbine doğan bir his, iyilik yapılmasından yana olan, kötülük yapılmasından ise huzursuz olan, sürekli yargıda bulunacak yapıya sahip duygudur. Vicdan; ruh ile nefis, dış dünya ile iç dünya, madde ile mana arasında ilâhî bir köprüdür.⁷ Vicdan; kişiyi kendi davranışları hakkında bir yargıda bulunmaya sevk eden, kişinin kendi ahlâk değerleri üzerine dolaysız ve kendiliğinden yargılama yapmasını sağlayan güç, bulunç anlamlarında kullanılır.⁸ Vicdan; egoya karşı onu dengede tutan bir iç değer olması sebebiyle, ego karşısındaki içeriğidir. Kişiyi kendinden yalıtarak yabancılaştıracak olan ego ile desteklenen her eylem, fikir ve tutum vicdanı karşısında bulmaktadır. Egonun yalıtarak yabancılaştırma edimlerine karşılık vicdan, kişinin yeniden kendisini bulmasını (*ve-ce-de*) sağlamaktadır. Vicdanın tanımlarındaki “iyi ile kötüyü birbirinden

³ el-Cevherî, İsmail b. Hammâd, *es-Sihâh Tâcu'l-Luga ve Shâhu'l-Arabiyye*, (thk. Ahmed Abdulgafûr Atar), Dâru'l-İlm, Beyrut, 1990, s. 1410.

⁴ Musa Bilgiz, *Kur'an Açısından Vicdan ve Değeri*, Beyan Yayınları, İstanbul, 2007, s. 14.

⁵ Hanri Benazus, *En Güçlü Tanık Vicdan*, Bizim Kitaplar, İstanbul, 2012, s. 24-26.

⁶ Abdulvahit İmamoğlu, “Vicdan Kavramının Psiko-Sosyal Tahlili”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, C. 5, S. 1, 2010, s. 131.

⁷ Gürsel Tokmakoğlu, *Benlik, Bilinç ve Vicdan*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 77-79.

⁸ Zübeyir Saltuklu, *Vicdan*, Fenomen Yayınları, 3. Baskı, Kayseri, 2016, s. 10.

ayırmak, iyiye doğru yönelmek, bireyin edimleri ile ilgili yargıda bulunmak” ifadeleri, vicdana biçilen işlevsel rol ve öz denetim sağlaması yönüyle ortakdır.⁹

Zekâ “1. Olayları bağımsız olarak düşünebilme, yeni durumlara başarıyla uyabilme, eylem ve tutumları belli bir düşünce ya da erek çevresinde toplayabilme yeteneği. 2. Algılama, belleme, çağrışım yapma, imgeleme, yargıda bulunma, usavurma, soyutlama, genelleme gibi ruhsal işlevlerin tümüne verilen ad. 3. İnsanın düşünme, akıl yürütme, objektif gerçekleri algılama, yargılama ve sonuç çıkarma yeteneklerinin tamamı, anlayış, dirayet, zeyreklik, feraset”¹⁰ olarak ifade edilmektedir. Genel anlamıyla zekâ; algılama, bellek, düşünme, muhakeme etme ve öğrenme yetilerinin tümünden oluşur. Zekâ zihnin öğrenme, öğrenilenlerden yararlanabilme, yeni koşullara uyum gösterebilme, yeni çözümler bulabilme yeteneği, kişinin bir amaç için harekete geçebilme, mantıklı düşünebilme ve çevresine uyum sağlayabilme yetisidir.¹¹ Gottfredson (1994) çalışmasında 52 akademisyenin imzalayıp kabul ettiği tanıma göre; “Zekâ, birçok kabiliyetle birlikte, akıl yürütme, plan yapma, sorun çözme, soyut düşünme, karışık fikirleri kavrama, çabuk öğrenme ve tecrübelerden ders almayı içeren genel zihinsel yeteneklerdir. Zekâ, sadece kitaptan öğrenme, dar akademik kabiliyetler elde etme, test çözme başarısı değildir. Zekâ, çevreyi anlamadaki daha geniş kapsamlı ve derin yetenekleri yansıtmaktadır.”¹² Hayat boyu öğrenmenin anahtarı olan zekâ, herhangi bir çevreyi seçme, şekillendirme ve herhangi bir çevreye uyum için gerekli yetenekler bütünüdür. Hayat boyu zekâ manevi bütünlük ve maddi uygunlukla meydana gelir. Ortalama bir zekâyâ sahip birey; kelime ve kavrama bakımından zengin hafızaya sahiplik, kolay öğrenebilme kabiliyeti, bildiklerini yeni problemlerin çözümünde kullanma, mantıklı akıl yürütme, sosyal ve kültürel çevreye uyum için kararlar alma özelliklerine sahip demektir.¹³ Günümüze değin birçok tanımı ve testi geliştirilen zekâ ile ilgili ilk çalışmalar Alfred Binet ve arkadaşları tarafından 1911 yılında başarısız

---

⁹ Zeynep Hümeysra Koç, *Vicdanın Ahlâkî Ve Teolojik Temelleri*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi SBE, Ankara, 2015, s. 14.

¹⁰ Türk Dil Kurumu Güncel Sözlük, www.tdk.gov.tr

¹¹ John D. Mayor, Peter Salovey, David R. Caruso, “Emotional Intelligence: Theory, Findings, Implications”, *Psychological Inquiry*, Vol. 15, No: 3, 2004, s. 194.

¹² Linda S. Gottfredson, “Mainstream Science on Intelligence: An Editorial With 52 Signatories, History, and Bibliography”, *Wall Street Journal*, December 13, 1994.

¹³ Abdülkadir Akgündüz, *Dahinin El Kitabı*, Genç Beyin Yayınları, İstanbul, 2001, s. 13.

olma riski taşıyan ilkökul öğrencilerini belirlemek için geliştirildi. Bu test insan zekâsının ölçülebileceğini savunmaktaydı. Alfred Binet zekâyı; kavrama, hüküm verme, akıl yürütme olarak tanımlamaktaydı.¹⁴ Charles Spearman 1927 yılında zekâyı genel ve özel yetenekten oluşan çift faktör kuramı ile açıklarken, Luis Thurstone 1938 yılında 9 ayrı yeti ile ifade etmiştir. Donald Olding Hebb 1942 yılında zekâyı; akışkan (biyolojik kapasite) ve kristalize (yetenekler) ile ifade etmiştir. 1963 yılında Jean Piaget ise, zekânın gelişimi ve işleyişini biyolojik modellemeyle açıklamıştır. 1964 yılında Joy Paul Guilford zekâyı 5 faktör (bilmek, hafıza, alternatif üretme, rasyonel üretim ve değerlendirme) ile açıklamıştır. 1985 yılında Robert Jeffrey Stenberg ise üçlü zekâ kuramını ortaya atmıştır.¹⁵ Howard Gardner *Zihin Çerçevesi* adlı kitabında zekâyı; değişen dünyada yaşamak ve değişimlere ayak uydurmak amacı ile her bireyin kendine has yetenekleri ve becerileri olarak ifade etmiştir. Onun çoklu zekâ kuramını ortaya atarak geliştirdiği kuramı 8 zekâ alanından oluşmaktadır. Bunları; 1. Sözel-Dilsel Zekâ, 2. Mantıksal-Matematiksel Zekâ, 3. Bedensel-Kinestetik Zekâ, 4. Müziksel-Ritmik Zekâ, 5. Görsel-Uzamsal Zekâ, 6. Sosyal-Kişilerarası Zekâ, 7. İçsel-Kişisel Zekâ, 8. Varoluşçu-Doğa Zekâsı olarak ifade etmektedir.¹⁶

A. Araştırmanın Amacı ve Önemi:

Bu çalışmanın amacı; vicdani zekâ konusunda bir ölçek geliştirmektir. “İnsan...” Dünyanın en akıllı varlığı... Kendine has iradesiyle seçim yapabilen, üretebilen, yönetebilen bir varlık. Dolayısıyla hem belirli bir mizaca hem de belirli bir kimliğe sahip olan, akli yeteneğiyle iç ve dış çevresine uyum sağlayıp bilgi alışverişinde bulunan insanı analiz edebilmektir. Zohar ve Marshall¹⁷ yeni bir zekâ türü olarak Spiritual Intelligence (Ruhsal Zekâ) ifadesini; insanların yaratıcılıkları, kuralları değiştirebilmeleri, katı kuralları merhametleriyle yumuşatma yetileri olarak tanımlanmaktadır.¹⁸ Tarhan (2015) bu zekâ türüne bilgi çağında; bilgeliğe ulaşmada

¹⁴ Selahattin Yayılmaz, *Okuma Zekâsı (RIQ)*, Hayat Yayınları, 17. Baskı, İstanbul, 2016, s. 19.

¹⁵ Yeşim Avunduk, *Duygusal Zekânın İş Performansı Üzerindeki Etkisi: Tıp Doktorları ile Toplu Ulaşım Şoförleri Üzerinde Karşılaştırmalı Alan Uygulaması*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi SBE, İstanbul, 2016, s. 14-16.

¹⁶ Howard Gardner, *Zihin Çerçevesi-Çoklu Zekâ Kuramı*, (çev. Ebru Kılıç), Alfa Yayınları, İstanbul, 2010.

¹⁷ Danah Zohar, Ion Marshall, *SQ: Connecting With Our Spiritual Intelligence*, Bloomsbury Publishing USA, 2000.

¹⁸ Belgin Aydıntan, “Ruhsal Zekânın Dönüştürücü Liderlik Üzerine Etkisini Araştıran Uygulamalı Bir Çalışma”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 23(2), 2009, s. 259.

“ruhsal” yerine “vicdani” denilmesinin, vicdani zekânın kişinin iç sesini dinleyebilmesini, iç ve dış sorumluluklarının farkına varabilmesini sağladığını ileri sürmektedir.¹⁹ Bu zekâ türü Cook, Macaulay ve Colditt (2004) tarafından kabullenme, öz-benlik ile amaç ve değerler²⁰ şeklinde boyutlandırılırken; Tarhan (2015) ise bu zekânın değerlerini; iç sesi dinlemek, iç-dış sorumluluk, hesap verebilirlik, Yaratıcı güce karşı sorumluluk, etik değerlere sahip olmak, ahlâki akıl yürütmeyi kullanmak, bilgelik, alçak gönüllülük, dürüstlük ve ilkelilik olarak ifade etmektedir. Tarih boyunca insanın ortak arzusu; dünyaya hâkim olmak, kendini gerçekleştirmek ve tarihe iz bırakmaktır. Kendini gerçekleştirme arzusundaki insanın amacı; varoluşu ve ölümü sorgulamak, ölümsüzlük arzusunu gerçekleştirmek ve hayatın anlamını aramaktır. Bu arayış, onu Yaratıcıyı araştırmaya sevk ederken vicdani bir iç ses oluşturmaktadır. Bu iç ses; bilgi çağının bilgelik çağına dönüşümünde Mevlânâ gibi Anadolu düşünürlerinin öğretileriyle sağlanabilir.²¹

Ülkemizde ölçekler genelde; Batı’dan alınıp geçerlilik ve güvenilirlik analizi yapılarak geliştirilmektedir. Çalışmamız bu anlamda toplumumuzun dini, ahlâki ve sosyo-kültürel yapısına uygun bir çalışmanın ürünüdür. Çalışmanın ana kütlesi; Kütahya’da ikamet etmekte olan değişik demografik özelliklere sahip kişilerdir.

B. Literatür Taraması:

Literatürde vicdan ve zekâ ile ilgili; Tarhan (2015), Tarhan (2014), Yeniterzi (2014), Bezanus (2012), Zohar ve Marshall (2000), Aydınlan (2009), Cook, Macaulay ve Colditt (2004), Söylemez (2016), Demirtaş ve Biçkes (2014), Bekiş (2006), Seyrek vd. (2016), Bilgiz (2007), Kasapoğlu (2003), Tokmakoğlu (2012), Saltuklu (2016), Koç (2015), Zulliger (1998), Gardner (2010), King (2008), Saban (2009) incelenerek vicdani zekâ ile ilgili 84 ifadeyle madde havuzu 5 kişilik çalışma ekibi tarafından oluşturulmuştur. Uzmanlık alanları sırasıyla; Din Sosyolojisi, Örgütsel Davranış, Kalite Yönetimi, İstatistik ve İnsan Kaynakları olan çalışma grubu; 84 ifadeli havuzu tek tek ele almak suretiyle bireyin vicdani zekâsını ölçüp ölçmediğini uzlaşarak oluşturmuştur.

---

¹⁹ Nevzat Tarhan, *Mesnevi Terapi*, Timaş Yayınları, 11. Baskı, İstanbul, 2015, s. 35.

²⁰ Sarah Cook, Steve Macaulay, Hilary Coldicott, *Change Management Excellence: Using the Four Intelligences for Successful Organizational Change*, Kogan Page Publishers, 2004.

²¹ Tarhan, *a.g.e.*, s. 21-36.

Ayrıca çalışma grubu dışında Din Psikolojisi alanında çalışan bir hocamız tarafından da değerlendirildikten sonra 446 örneklemler üzerinden pilot çalışma yapılmış ve madde yükleri düşük ifadeler ölçekten çıkarılarak 32 ifade ile ölçek oluşturulmuştur. 32 ifade ile oluşturulan ölçeğin özdeğerinin 1’den büyük 7 faktörde toplandığı belirlenmiştir. Tarhan’ın (2015) *Mesnevi Terapi* isimli kitabı referans alınarak bu faktörlerin; Etik Değerler, Ahlâki Duyarlılık, Yaratıcıya Karşı Sorumluluk, Merhamet, Bilinçli Farkındalık, Toplumsal Duyarlılık ve Bilgelik olarak adlandırılması uygun bulunmuştur.

Etik Değerler:

Zihni olgunluğa erişmiş kişilerde iyi ve kötüyü ayırt etmede “etik” önemli rol oynamaktadır. Etik değerler bu anlamda; kişinin tutum ve davranışlarını şekillendiren değer yargılarını içeren bilinçtir. Kişinin etik değerlere sahip olması/olmaması bazı faktörlerin (ailevi, kişisel değerler, akran etkisi, tecrübe ve deneyimler vb.) etkileşimi ile şekillenmektedir. Bu anlamda etik değerler kişisel vicdan meselesi olup kişinin neyin doğru neyin yanlış olmasına karar vermesi açısından tamamen şahsidir.²²

Ahlâki Duyarlılık:

Lovecky’ye (1997) göre; “Ahlâki duyarlılık, bir şakasının duygu, düşünce ve gereksinimlerini dikkate alacak şekilde davranma yeteneğidir.” Bir şakasının acısına karşı duyarlı olmak ve bu acının hafifletilmesine katkıda bulunmak isteği ahlâki duyarlılığın bir göstergesidir. Doğumla başlayıp hayat boyu devam eden bu duyarlılık, bir kimsenin acısının azaltılmasında rol oynayan önemli bir faktördür.²³

Yaratıcıya Karşı Sorumluluk:

Her birey kendini tanımaya ve işlerini yapmaya başladıktan sonra çevresine ve kendisine karşı sorumluluklarını anlamaya başlar. Bu sorumluluklar bazı yükümlölükleri de beraberinde getirir ki bunlar; her bireyin çevresine, topluma, kendine, diğer varlıklara ve Yaratıcısına karşı sorumlulukları olmak üzere yaratılışında

²² şevki Özgener, “İş Ahlakının Kurumsallaşmasında Üst Yönetimin Rolü”, *İş Ahlakı Dergisi*, 1(1), 2008, s. 31-54.

²³ Turgay Gündüz, “Üstün Zekâlı Çocuklarda Ahlâk Gelişimi ve Eğitimi”, *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakóltesi Dergisi*, Bahar 2010/ 1(1), s. 166.

var olan temel bir özelliktir.²⁴ İnsanın bu sorumluluklarının en önemlilerinden birini de Allah'a karşı olan mükellefiyetleri oluşturmaktadır. Çünkü yaratılış amacımız Kutsal Kitabımızdaki âyetlerde belirtildiği üzere Allah'a kulluk etmektir. Bu bağlamda Yüce Allah, “*Ben cinleri ve insanları ancak bana kulluk etsinler diye yarattım.*”²⁵ buyurarak cinlerin ve insanların mühim görevleri olduğunu, diğer varlıklarda olmayan sorumluluk ve yükümlülüklerinin bulunduğunu ifade etmektedir.²⁶

Merhamet:

Merhamet; bir başkasının ızdırabına kendini açmaktır, o ızdırabı dindirme arzusudur. Karşımızdaki insanı bir insan olarak tanımak, onu anlamak ve onun tarafından anlaşılacak ile merhamet mümkün olabilir. Merhamet, kendini dışarıklı sayana elini uzatmak ve onu da konuşma halkasının içine almaktır. İnsanın onur ve saygınlığının çiğnenmesine karşı durabilmektir, bizden olmasa bile ötekinin acısını tahayyül edebilmektir.²⁷ Merhamet; yaratılanlara sevgi ile yanaşmak, onları kötülöklere karşı koruyup kollamak, zor durumda olanlara yardım etmek, üzölmek, onları affetmek ve bağışlamak anlamlarını içermektedir. Şüphesiz ki merhameti sonsuz olan Allah'tır.²⁸ Merhamet; sahip olduğumuz bilgi, tecrübe, enerji ve gücü elimizden geldiği kadar darda/zorda olan insanların faydasına kullanmak, bir başkasının derdiyle hemhal olmak için paylaşabilmektir. Bu paylaşım bir medeniyet tasavvuru içinde düşünüldüğünde; Gazze'den Bosna'ya, Irak'tan Suriye'ye, Arakan'dan tüm dünyaya insanlığın sesi olabilmektir.

Bilinçli Farkındalık:

Bilinçli farkındalık; insan dikkatinin anlık yaşantılara yoğunlaşması ve içsel deneyimlerin müşahede edilmesini kapsayan beden ve zihin pratikleri olarak ifade

---

²⁴ Mustafa Önder, Adem Dölek, “‘Hepiniz Yöneticisiniz’ Hadisi Bağlamında Hz. Peygamber'in Sorumluluk Eğitimi”, *EKEV Akademi Dergisi*, Yıl: 13, S. 40, 2009, s. 425.

²⁵ ez-Zâriyât, 51/56.

²⁶ Muammer İpek, “Kur'an'a Göre İnsanın Yaratılış Hikmeti ve Sorumluluğu”, *EKEV Akademi Dergisi*, Yıl: 17 S. 57, 2013, s. 438.

²⁷ Kemal Sayar, *Merhamet: Kalbe Dönüş İçin Son Çağrı*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2015, s. 50-51.

²⁸ Yusuf Şen, “Hz. Peygamberin Merhamet Eğitim Metodu”, *Bayburt Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 6, S. I-II, 2011, s. 22.

edilebilir. Derin bir farkındalık hali olup kişinin dikkatinin nereye yöneldiğinin ve zihninin ne ile meşgul olduğunun farkında olması halidir.²⁹

Toplumsal Duyarlılık:

Toplumsal duyarlılık; kişinin diğer kişilerden gelen sözel mesajları alarak doğru şekilde yorumlayabilme becerisini, iletişimde bulunduğu kişilerin verdikleri mesajlara karşı hassaslığını ve bulunduğu ortamdaki toplumsal kurallara uygun davranmasını ifade etmektedir.³⁰ Yaşadığımız dünyaya ve çevremize karşı duyarlı olmanın yolu; mutsuz ve üzgün insanları dinlemek ve sorunlarının çözümünde mümkün olabildiğince katkıda bulunmak, gerektiğinde başkalarının yanlışlarını affetmesini bilmek ve sahip olunan bilgileri toplumsal fayda için kullanabilmektir.

Bilgelik:

Bilgelik; varlığın bütünüyle ilişki halinde olmak, dünyayı bir bütün olarak içine çekebilmek demektir. Kaybedilene, unutulana, görmezden gelineni hatırlamak yoluyla daha büyük ve kalıcı bir şeye aidiyet diyebilmektir.³¹ Bilgelik, “akıllı ve bilgili insan” deyiimiyle yakın anlamda kullanılmaktadır. Bilge insan, akla uygun doğru kararlar veren insandır. Bilgelik ise, bilge kişinin niteliğidir. İnsanlar bilgiyi iyi uygular ve hayata geçirebilirse bilgelik yoluna ulaşabilirler. Bu yönüyle bilge insan, muhakeme ederek yargılama gücünü kullanan ve bilgisini başkalarının faydasına kullanabilen kişilere denir. Ayrıca öğrendiklerini kendi özü ile birleştirip karşılaştığı sorunları çözüme kavuşturan ve insanın refah ve mutluluğuna katkı sağlamayı amaçlayan kişidir. Aynı zamanda başından geçen olaylardan ders alarak faydalı bilginin peşinden koşan ve kendini geliştirerek akla ve doğaya uygun davranışlar sergileyerek örnek olandır.³²

---

²⁹ Recep Cengiz, Emrah Serdar, Bilge Donuk, “Üniversite Öğrencilerinin Bilinçli Farkındalık ve Girişimcilik Düzeylerinin İncelenmesi”, *International Journal of Social Sciences and Education Research Online*, <http://dergipark.gov.tr/ijsser>, 2 (4), 2016, s. 1634.

³⁰ Ronald Riggio, “Assessment of Basic Social Skills”, *Journal of Personality and Social Psychology*, 51(3), 1986, s. 649-660. S. 651.

³¹ Sayar, *a.g.e.*, s. 38-44.

³² Salih Yılmaz, “Türk Mitolojisinde Bilgelik Kavramı”, *Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi: Gönül Sultanları Buluşması*, 26-28 Mayıs 2014. Eskişehir 2013, Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansı (TDKB), Eskişehir, s. 233-251 (<http://bilgelerzirvesi.org>), s. 4.

C. Örneklem ve Veri Seti Oluşturma:

Çalışmada veri seti için yüz yüze görüşme, elmek ve telefon kullanılmıştır. Çalışma 15.08.2017-25.09.2017 tarihleri arasında Kütahya’da ikamet etmekte olan değişik demografik özelliklere sahip 1546 kişiye uygulanmıştır. Anket 5’li likert ölçeğine göre (1. Hiç Katılmıyorum, 2. Katılmıyorum, 3. Kararsızım, 4. Katılıyorum, 5. Tamamen Katılıyorum) hazırlanmış ve gönüllülük esasına göre cevaplayıcılardan ifadeler ne ölçüde katılıp katılmadıklarını belirtmeleri istenmiştir. Araştırma verileri SPSS (18.0) ve AMOS (16.0) programına girilerek istatistiki veri seti oluşturulmuştur. Ölçekte yer alan değişkenlerin tespit edilmesinde; güvenilirlik için Cronbach’s Alpha Analizi, maddelerin faktörleşip faktörleşmediğinin testi için KMO and Bartlett’s Testi, katılımcılara ait bazı demografik bilgiler için Açıklayıcı (Keşfedici) Faktör Analizi (AFA) ile Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) yapılmıştır.

D. Bulgular

Değişkenlere ait güvenilirlik testinin (Cronbach’s Alpha) tüm ölçek için, 851 olarak (Tablo: 1) oldukça güvenilir (Büyüköztürk, 2007)³³ olduğuna karar verilmiştir.

Tablo 1: Güvenilirlik Analizi

Cronbach’s Alpha Katsayısı	Standardize Edilmiş Cronbach’s Alpha Katsayısı	İfade Sayısı
,851	,876	32

Faktör analizi yapılabilmesi için örneklem yeterliliğinin test edilmesini sağlayan Kaiser–Meyer–Olkin (KMO) testi yapılmıştır. KMO katsayısı 0,9 üzeri mükemmel; 0,8-0,9 arası çok iyi; 0,7-0,8 arası iyi; 0,6-0,7 arası orta; 0,5-0,6 arası zayıf ve 0,5’in altı kabul edilemez (Kalaycı, 2010: 322). Tablo: 2’de KMO testinin 0,865 çıkmasıyla çok iyi olduğu belirlenmiştir.

Tablo 2: KMO and Bartlett’s Test

Kaiser-Meyer-Olkin Uyum Değeri	0,865
Bartlett’s Küresellik Testi	19292,056
Serbestlik Derecesi	496
Anlamlılık Düzeyi	0

³³ Şener Büyüköztürk, *Sosyal Bilimler için Veri Analizi El Kitabı*, Pegem Akademi Yayıncılık, 7. Baskı, Ankara, 2007.

Araştırmaya katılanların meslekleri ile ilgili bilgiler Tablo: 3'te sunulmuştur.

Tablo 3: Meslek

Meslekler	Frekans	Yüzde %	Kümülatif Yüzde %
İşçi	202	13,1	13,1
Memur	189	12,2	25,3
Emekli	44	2,8	28,1
Serbest meslek	281	18,2	46,3
Öğrenci	608	39,3	85,6
Ev hanımı	92	6,0	91,6
Diğer	44	2,8	94,4
Akademisyen	86	5,6	100,0
Toplam	1546	100,0	

Araştırmaya katılan katılımcıların meslekleri incelendiğinde; %13,1'inin işçi, %12,2'sinin memur, %2,8'inin emekli, %18,2'sinin serbest meslek, %39,3'ünün ğrenci, %6'sının ev hanımı, %5,6'sının akademisyen, %2,8'inin ise diğer meslekler olduğu görülmektedir.

Tablo 4: Cinsiyet

Cinsiyet	Frekans	Yüzde %	Kümülatif Yüzde %
Bay	760	49,2	49,2
Bayan	786	50,8	100,0
Toplam	1546	100,0	

Araştırmaya katılan katılımcıların cinsiyetleri incelendiğinde %49,2 ile bay, %50,8 ile bayanlar olmuştur.

Tablo 5: Yaş

Yaş Grupları	Frekans	Yüzde %	Kümülatif Yüzde %
18-37	826	53,4	53,4
38-52	529	34,2	87,6
53-71	162	10,5	98,1
72-99	29	1,9	100,0
Toplam	1546	100,0	

Katılımcıların %53,4'ünün 38-52 yaş grubunda, %34,2'sinin 38-52 yaş grubunda, %10,5'inin 53-71 yaş grubunda, %1,9'unun ise 72 ve üstü yaş grubunda olduğu görülmektedir.

Tablo 6: Eğitim

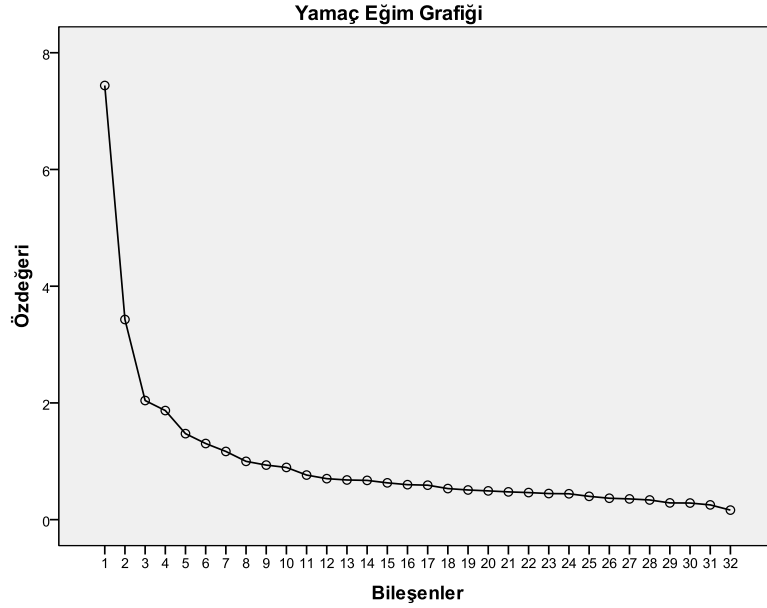
Eğitim Durumları	Frekans	Yüzde %	Kümülatif Yüzde %
İlkokul	42	2,7	2,7
Ortaokul	77	5,0	7,7
Lise	372	24,1	31,8
Ön lisans	162	10,5	42,2
Lisans	713	46,1	88,4
Lisansüstü	180	11,6	100,0
Toplam	1546	100,0	

Araştırmaya katılan katılımcıların eğitimleri incelendiğinde; %2,7'sinin ilkokul, %5'inin ortaokul, %24,1'inin lise, %10,5'inin ön lisans, %46,1'inin lisans, %11,6'sının lisansüstü mezunu oldukları görülmektedir.

Pilot uygulamadaki elde edilen 7 faktörlü ölçeğin doğrulanıp doğrulanmayacağını test etmek için Yamaç Eğim Grafiği incelendiğinde 7 faktörlü yapı Şekil: 1 ile doğrulanmıştır.³⁴

³⁴ Andy Field, *Discovering Statistics Using SPSS.*, Sage Publications Ltd., UK: London, 2002.

Şekil 1: Yamaç Eğim Grafiği

Pilot uygulamadaki 446 örneklem ile elde edilen 7 faktörlü ölçeğin doğrulanıp doğrulanmayacağını kontrolü için Açıklayıcı (Keşfedici) Faktör Analizi (AFA) 1546 örneklem ile tekrar yapılmıştır. Bu analizde Dikey Döndürme (Varimax) Yöntemi, Çıkarım (Extraction) Ana Bileşenler (Principal Components) kullanılarak faktör yükleri ,40'dan (Absolute Value Below) büyük ve özdeğerleri (Eigenvalue) 1'in üzerindeki faktörler kullanılmıştır.

Tablo 7: Faktör Rotasyonu (Varimax)

Faktörler		Ana Bileşen Parçaları (Component)						
		1	2	3	4	5	6	7
Etik Değerler	Madde1	,869						
	Madde2	,864						
	Madde3	,799						
	Madde4	,792						
	Madde5	,624						
Ahlaki Duyarlılık	Madde6		,733					
	Madde7		,717					
	Madde8		,638					
	Madde9		,602					
	Madde1		,511					
Yaratıcıya Karşı Sorumluluk	Madde1			,685				
	Madde1			,681				
	Madde1			,625				
	Madde1			,544				

Merhamet	Madde1				,677			
	Madde1				,664			
	Madde1				,587			
	Madde1				,496			
	Madde1				,474			
Bilinçli Farkındalık	Madde2					,705		
	Madde2					,669		
	Madde2					,592		
	Madde2					,570		
	Madde2					,522		
Toplumsal Duyarlılık	Madde2						,689	
	Madde2						,623	
	Madde2						,590	
	Madde2						,560	
Bilgelik	Madde2							,746
	Madde3							,695
	Madde3							,568
	Madde3							,450
Cronbach's Alpha		,853	,775	,717	,744	,692	,696	,630
Açıklanan Varyans %		23,246	10,716	6,378	5,841	4,604	4,076	3,652
Kümülatif Varyans %		23,246	33,963	40,341	46,181	50,786	54,862	58,514

Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) Örneklem Yeterliliği ,865

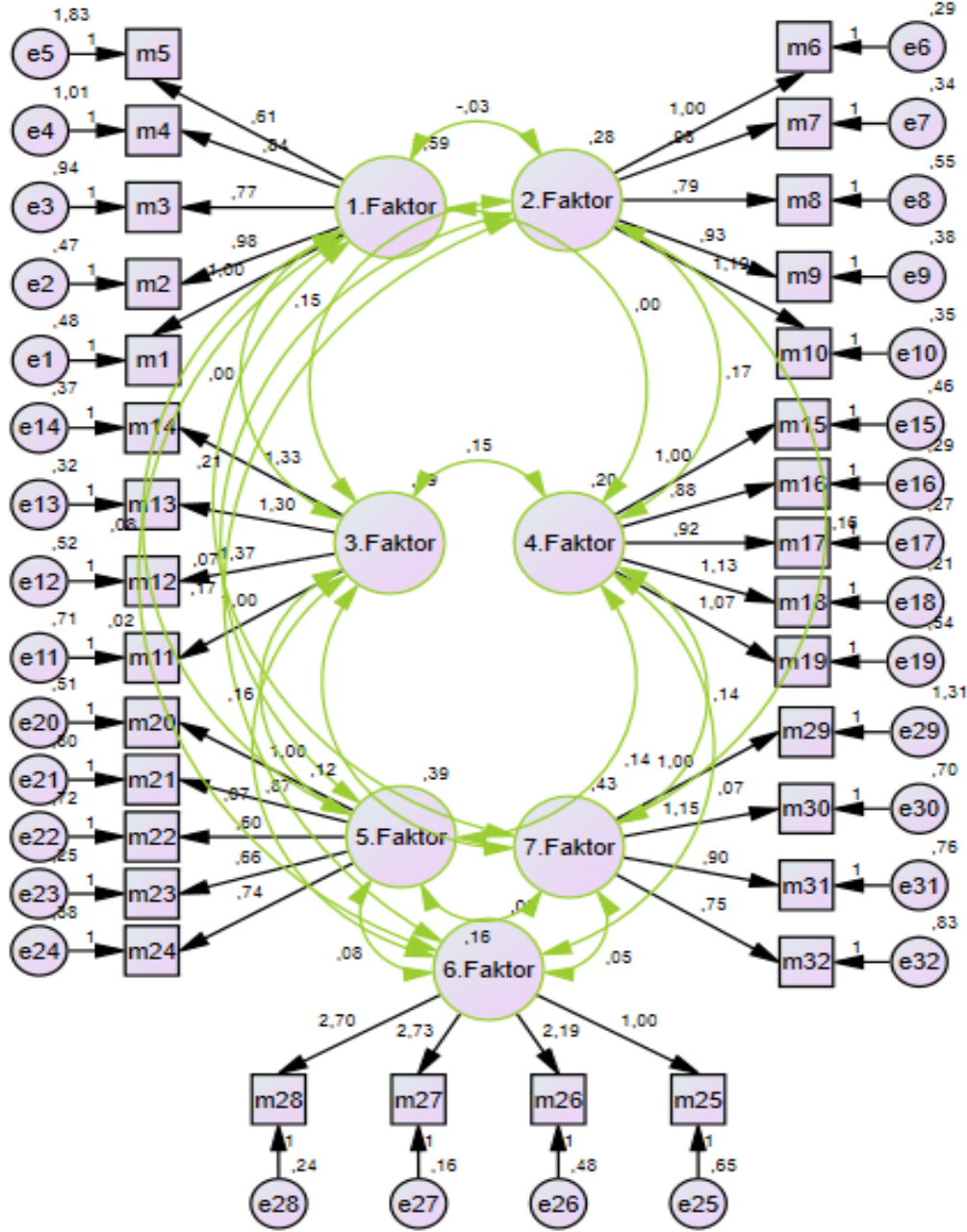
Bartlett Testi $\chi^2=19292,056$ Serbestlik (df):496 Anlamlılık (p)< 0,001

Tüm Ölçeğin Cronbach's Alpha Değeri ,851

Faktörlere ait Güvenilirlik (Cronbach's Alpha) katsayıları; “1. Faktör: Etik Değerler %85,3”, “2. Faktör: Ahlâki Duyarlılık %77,5”, “3. Faktör: Yaratıcıya Karşı Sorumluluk %71,7”, “4. Faktör: Merhamet” için %74,4”, “5. Faktör: Bilinçli Farkındalık %69,2”, “6. Faktör: Toplumsal Duyarlılık %69,6”, “7. Faktör: Bilgelik %63,0” bulunmuştur. Açıklanan varyanslar dikkate alındığında toplam varyansın “1. Faktör: Etik Değerler” %23,46’sını, “2. Faktör: Ahlâki Duyarlılık” %10,716’sını, “3. Faktör: Yaratıcıya Karşı Sorumluluk” %6,378’ini, “4. Faktör: Merhamet” %5,841’ini, “5. Faktör: Bilinçli Farkındalık” %4,604’ünü, “6. Faktör: Toplumsal Duyarlılık” %4,076’sını, “7. Faktör: Bilgelik” ise %3,652’sini açıklarken tüm faktörler toplam varyansın %58,514’ünü açıklamaktadır. Açıklayıcı Faktör Analizi’nde faktörlere ait

madde yük değerleri, Cronbach's Alpha katsayısı ve açıklanan varyans değerleri Tablo: 7'de, Yapısal Eşitlik Modeli (DFA) ise Şekil 2'de sunulmuştur.

Şekil 2: Yapısal Eşitlik Modeliyle Doğrulayıcı Faktör Analizi

Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) için AMOS 16 programı kullanılarak Yapısal Eşitlik Modeliyle 1546 örneklem üzerinden test edilmiş ve Şekil: 2'deki grafik sunulmuştur. AMOS grafiği Şekil 2'de; "1. Faktör: Etik Değerler", "2. Faktör: Ahlâki Duyarlılık", "3. Faktör: Yaratıcıya Karşı Sorumluluk", "4. Faktör: Merhamet", "5.

Faktör: Bilinçli Farkındalık”, “6. Faktör: Toplumsal Duyarlılık” ve “7. Faktör: Bilgelik” olarak kodlanmıştır. Ölçeğe ilişkin iyi uyum indeksi sonuçları ise Tablo: 8’de sunulmuştur.

Tablo 8: Doğrulayıcı Faktör Analizi Uyum İndeksi Sonuçları

Model	X ²	df	p	X ² /df	GFI	SRMR	CFI	RMSEA
Bağımsız Faktörler	460,336	436	.000	1.06	.85	.07	.79	.07

Tablo: 8’de görüldüğü üzere p değeri anlamlı çıkmıştır. X²/df değerinin 0 ile 2 arasında olması iyi uyumdur. Analiz sonucu (X²/df=1,06) değeri iyi uyum değeridir. Kalıntılara dayanan uyum indeksi (GFI) ,95 ile 1,0 arasında iyi uyum değeridir. Analiz sonucunda çıkan (GFI=.85) model için başarılı bir sonuçtur ve gözlenen değişkenler arasında yeterince kovaryansın hesaplandığı anlamına gelmektedir. Yine kalıntılara dayalı uyum indeksi SRMR değeri 0 ile ,10 iyi uyum değeridir.³⁵ Analiz sonucunda çıkan (SRMR=.07) model için başarılı bir sonuçtur. Bağımsız modele dayanan uyum indeksi (CFI) için ,97 ile 1,0 iyi uyumdur. Ancak ,95 ile ,97 arası değerler kabul edilebilir uyum değerleridir. 1’e yaklaştıkça uyum iyiliğinin arttığını gösterir. Analiz sonucunda çıkan (CFI=.79) model için başarılı bir sonuçtur. Yaklaşık hataların ortalama kare kökü (RMSEA) 0 ile ,10 arasında iyi uyumdur. Analiz sonucunda çıkan (RMSEA=.07) model için başarılı bir sonuçtur.³⁶

Sonuç

Bu çalışma ile Vicdani Zekâ (VZ) konusunda bir ölçek geliştirmek amaçlanmıştır. VZ Ölçeği 5’li likert tipinde 32 maddeden oluşmaktadır. VZ Ölçeği 446 örneklem üzerinden geliştirilmiş ve 1546 örneklem üzerinden de güvenilirlik ve geçerlilik analizi yapılmıştır.

³⁵ Çokluk, Ömay; Şekercioğlu, Güçlü; Büyüköztürk, Şener, *Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli İstatistik SPSS ve LISREL Uygulamaları*, Pegem Akademi Yayınları, 4. Baskı, Ankara, 2016.

³⁶ Cem Harun Meydan, Harun Şeşen, *Yapısal Eşitlik Modellemesi AMOS Uygulamaları*, Detay Yayıncılık, 2. Baskı, Ankara, 2015, s. 32-37.

Açımlayıcı ve Doğrulayıcı Faktör Analizi ile 7 faktörlü bir yapı ile toplam varyansın %58,514'ü açıklanmaktadır. Faktörlere ait isimlerin sırasıyla; 1. Etik Değerler, 2. Ahlâki Duyarlılık, 3. Yaratıcıya Karşı Sorumluluk, 4. Merhamet, 5. Bilinçli Farkındalık, 6. Toplumsal Duyarlılık ve 7. Bilgelik olarak adlandırılması uygun görülmüştür. Faktörlerdeki madde sayıları; 5, 5, 4, 5, 5, 4, 4'tür. Yapılan istatistiksel analizler sonucu faktör yük değerlerinin yüksek olması ile (0,45-0,86) ölçeğin yapı geçerliliğine sahip olduğu tespit edilmiştir. Bu ölçekten alınabilecek en düşük puan 32 iken en yüksek puan 160'tır. Ölçekte 1, 2, 3, 4 ve 5. sorular tersten kodlanmıştır.

VZ Ölçeği Kütahya'da yaşamakta olan değişik demografik özelliklere sahip kişilere uygulandığından dolayı geçerli, güvenilir, yerli ve millî bir ölçme aracı olarak değerlendirilmektedir. Dünyanın en akıllı varlığını, yani insanı tanıma ile ilgili psikometrik özellikli bu çalışmanın mühim bir boşluğu dolduracağı düşünülmektedir. Farklı örneklem gruplarıyla geçerlilik ve güvenilirlik analizleri VZ Ölçeği ile çalışma yapacak araştırmacılara açıktır.

Kaynakça:

Akgündüz, Abdülkadir, *Dahinin El Kitabı*, Genç Beyin Yayınları, İstanbul, 2001.

Aydıntan, Belgin, "Ruhsal Zekânın Dönüştürücü Liderlik Üzerine Etkisini Araştıran Uygulamalı Bir Çalışma", *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 23(2), 2009.

Bekiş, Tuba, *Liderlikte Ruhsal Zekâ Üzerine Uygulamalı Bir Çalışma*, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Selçuk Üniversitesi, Konya, 2006.

Benazus, Hanri, *En Güçlü Tanık Vicdan*, Bizim Kitaplar, İstanbul, 2012.

Bilgiz, Musa, *Kur'an Açısından Vicdan ve Değeri*, Beyan Yayınları, İstanbul, 2007.

Büyüköztürk, Şener, *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*, 7. Baskı, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara, 2007.

Cengiz, Recep; **Serdar**, Emrah; **Donuk**, Bilge, “Üniversite Öğrencilerinin Bilinçli Farkındalık ve Girişimcilik Düzeylerinin İncelenmesi”, *International Journal of Social Sciences and Education Research*, Online, <http://dergipark.gov.tr/ijsser> , 2 (4), 2016.

Cook, Sarah; **Macaulay**, Steve; **Coldicott**, Hilary, *Change Management Excellence: Using the Four Intelligences for Successful Organizational Change*, Kogan Page Publishers, 2004.

Çokluk, Ömay; **Şekercioğlu**, Güçlü; **Büyüköztürk**, Şener, *Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli İstatistik SPSS ve LISREL Uygulamaları*, Pegem Akademi Yayınları, 4. Baskı, Ankara, 2016.

Demirtaş Özgür; **Biçkes** D. Mehmet, “Makyavelizm’in Olumsuz Durumları İfşa Etme Niyeti Üzerindeki Etkisi: Bir Alan Çalışması”, *Is, Guc: The Journal of Industrial Relations & Human Resources*, 16.2, 2014.

el-Cevherî, İsmail b. Hammâd, *es-Sihâh Tâcu'l-Luga ve Sihâhu'l-Arabiyye*, (thk. Ahmed Abdulgafûr Atar), Dâru'l-İlm, Beyrut, 1410/1990.

Field, Andy, *Discovering Statistics Using SPSS*, Sage Publications Ltd., UK: London, 2002.

Gardner, Howard, *Zihin Çerçevesi-Çoklu Zekâ Kuramı*, (çev. Ebru Kılıç), Alfa Yayınları, İstanbul, 2010.

Gottfredson, Linda S., *Mainstream Science on Intelligence: An Editorial With 52 Signatories, History, and Bibliography*, Wall Street Journal, December 13, 1994.

Gündüz, Turgay, “Üstün Zekâlı Çocuklarda Ahlâk Gelişimi ve Eğitimi”, *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Bahar 2010/ 1(1), 2010, s. 157-177.

İmamoğlu, Abdulvahit, “Vicdan Kavramının Psiko-Sosyal Tahlili”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, C. 5, S. 1, 2010.

İpek, Muammer, “Kur'an'a Göre İnsanın Yaratılış Hikmeti Ve Sorumluluğu”, *EKEV Akademi Dergisi*, Yıl: 17, S. 57, 2013.

Kasapoğlu, Abdurrahman, “Kur’an’a Göre Vicdanın Kaynağı ve İşlevleri”, *Akademik Araştırma Dergisi*, S. 18, 2003, s. 131-162.

King, David Brian, *Rethinking Claims of Spiritual Intelligence: A Definition, Model, and Measure*, ProQuest, 2008.

Koç, Zeynep Hümeysra, *Vicdanın Ahlâkî Ve Teolojik Temelleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi SBE, Ankara, 2015.

Mayor, John D.; **Salovey**, Peter; **Caruso**, David R., “Emotional İntelligence: Theory, Findings, Implications”, *Psychological Inquiry*, Vol.15, No: 3, 2004, s. 197-215.

Meydan, Cem Harun; **Şeşen** Harun, *Yapısal Eşitlik Modellemesi AMOS Uygulamaları*, Detay Yayıncılık, 2. Baskı, Ankara, 2015.

Önder, Mustafa; **Dölek**, Adem, “‘Hepiniz Yöneticisiniz’ Hadisi Bağlamında Hz. Peygamber’in Sorumluluk Eğitimi”, *EKEV Akademi Dergisi*, Yıl: 13, S. 40, 2009.

Özgener, Şevki, “İş Ahlakının Kurumsallaşmasında Üst Yönetimin Rolü”, *İş Ahlakı Dergisi*, 1(1), 2008, s. 31-54.

Riggio, Ronald, “Assessment of Basic Social Skills”, *Journal of Personality and Social Psychology*, 51(3), 1986, s. 649-660.

Saban, Ahmet, “Öğretmen Adaylarının Öğrenci Kavramına İlişkin Sahip Oldukları Zihinsel İmgeler”, *Journal of Turkish Educational Sciences*, 7.2, 2009.

Saltuklu, Zübeyir, *Vicdan*, Fenomen Yayınları, 3. Baskı, Kayseri, 2016.

Sâmi, Şemseddin, *Kâmûs-i Türkî*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 2004.

Sayar, Kemal, *Merhamet: Kalbe Dönüş İçin Son Çağrı*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2015.

Seyrek, Özgür Demirci; **Kutman** Ersanlı; **Tunç** Taner, “Duyarlık Ölçeği”, *Electronic Journal of Social Sciences*,15.56, 2016.

Söylemez, Aydın, *Manevi Zekanın Yaşamın Anlamı ve Yaşam Doyumunun Yordayıcısı Olarak İncelenmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi EBS, Sakarya 2016.

Şen, Yusuf, “Hz. Peygamberin Merhamet Eğitim Metodu”, *Bayburt Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 6, S. I-II, 2011.

Tarhan, Nevzat, *Mesnevi Terapi*, Timaş Yayınları, 11. Baskı, İstanbul, 2015.

Tarhan, Nevzat , *Güzel İnsan Modeli*, Timaş Yayınları, 2014.

Tokmakoğlu, Gürsel, *Benlik, Bilinç ve Vicdan*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2012.

Topçu, Nurettin, *Ahlak*, Dergah Yayınları, İstanbul, 2005.

Yaylamaz, Selahattin, *Okuma Zekâsı (RIQ)*, Hayat Yayınları, 17. Baskı, İstanbul, 2016.

Yılmaz, Salih, “Türk Mitolojisinde Bilgelik Kavramı”, *Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi: Gönül Sultanları Buluşması*, 26-28 Mayıs 2014, Eskişehir 2013, Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansı (TDKB), Eskişehir, s. 233-251, 2014. (<http://bilgelerzirvesi.org>).

Yeniterzi, Emine, “Mevlâna’nın Mesnevî’sinde Zekâ Değerleri”, *Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi: Gönül Sultanları Buluşması*, 26-28 Mayıs 2014. Eskişehir 2013, Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansı (TDKB), Eskişehir, s. 211-231 (<http://bilgelerzirvesi.org>) 2014.

Zohar Danah; Marshall Ion, *SQ: Connecting With Our Spiritual Intelligence*, Bloomsbury Publishing, USA, 2000.

Zulliger, Hans, *Çocuk Vicdanı ve Biz*, (çev. Kamuran Şipal), Cem Yayınevi, İstanbul 1996.

www.tdk.gov.tr (Erişim Tarihi:30.08.2017)

Vıcdani Zekâ (VZ) Ölçeği

1*	İşimle ilgili; (sorumlu olduğum makama) bağlılığımı kanıtlamak için kendi doğrularımı değiştirebilirim.
2*	Yöneticime/Amirime (sorumlu olduğum kişiye) bağlılığımı kanıtlamak için kendi doğrularımı değiştirebilirim.
3*	Ekip halinde elde ettiğimiz başarıları kendi başarımları sayarım.
4*	Yaptığım işlerle ilgili bir soruştırma/ inceleme başlatılırsa hemen savunmaya geçerim ve bir suçlu bulurum
5*	Güçlü olanın, haklı olduğuna inanırım.
6	Kişi kendine, topluma ve içine karşı haddini ve hududunu bilmelidir.
7	Bir hatadan dolayı insan/insanlar etkilenirse vicdan azabı duyulmalıdır.
8	İnsanların dürüst, ilkeli ve iyi niyetli olmasını her koşulda çok önemserim.
9	İnsanoğlu toplumda bütünün bir parçasıdır.
10	Bu dünyanın daha yaşanabilir olmasında ahlâk sahibi insanların payı yüksektir.
11	Güzel Őeylerin hep ileyle elde edildiğini bilirim.
12	İnanmak insanın doğası gereğidir.
13	Maddi dünya ile manevi dünya arasındaki derin anlamın farkındayım.
14	Yaratılanı severim; YARADAN'dan dolayı.
15	Birisi zor bir duruma düştüğünde onun yanında bulunup, ona yardım etmeliyiz.
16	Zor durumdaki bir canlı korunmalıdır.
17	Konuştuğumuz insanları dinleyip, anlamaya alışmalız.
18	İhtiyaç sahibi insanlara ihtiyaç duyduklarında yardım edilmelidir.
19	Zor durumda olanlar için dua edilmelidir.
20	Eksikliklerime ve kusurlarıma rağmen aynadaki 'BEN'e bakmaktan kamam.
21	Korkularıyla yüzleşmekten çekinmem.
22	çevremde dürüst, sevilen ve güvenilir biri olarak bilirim.
23	Yaptığım işlere iyi niyetle ve gayretle başlayıp işimdeki sorunlara çözüm ararım.
24	Bir olayı ahlâki bulursam, o olaya yönelik adımlar atarım.
25	Sahip olduğum bilgileri üstünlük sağlamak için kullanmam.
26	Őefkatli ve merhametli olan insanlar, gerektiğinde başkalarının yanlışlarını affetmeyi bilmelidir.
27	İnsanlar sorunlarını anlattıklarında, onlar sabırla dinlenilmelidir.
28	İnsanlar mutsuz ve zgn olduklarında onları dinleyip rahatlatmaya çalışmalıdır.
29	Başarı yeni düşünceler üretmek, kendini keşfetmek ve geliştirmekle olur.
30	Yaşam amacımdaki ilkeler, doğruluk ve dürüstlük için riske girerim.
31	İyilik yapmak için riske girmek, kötülükten kaçınmak için riske girmekten daha iyidir.
32	Vıcdanım inancımı etkiler.

*Not: 1, 2, 3, 4 ve 5. sorular tersten kodlanmıştır.